

Сосніна О. В.

Львівська комерційна академія, старший викладач кафедри кримінального права та процесу.

**ПОТЕРПІЛИЙ У СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 182 КК УКРАЇНИ
“ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ”**

Ключові слова: *потерпілий, недоторканність, приватне життя, громадянство, недієздатна особа, склад злочину.*

Keywords: *victim, inviolability, private life, nationality, incapable person, components of crime.*

Постановка проблеми. Сьогодні в юридичній літературі не вироблений єдиний підхід до визначення потерпілого. Ним вважають виключно фізичну особу [1, 6; 2, 11; 3, 40], а також як фізичних, так і юридичних осіб [4, 198; 5, 8]. Кримінальний Кодекс України (далі – КК України) на відміну від Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) взагалі навіть не містить визначення потерпілого від злочину.

Проблема встановлення змісту безпосереднього об'єкта у складі злочину, передбаченого диспозицією ст. 182 КК України тісно пов'язана із визначенням потерпілого, адже саме потерпілий є носієм права на недоторканність приватного життя. Саме тому важливо визначитися, кому це право може належати і хто та в яких правових рамках може його реалізувати.

Проблеми потерпілого від злочину в кримінальному праві розглядалися багатьма науковцями, такими як: П. Андрушко, М. Бажанов, В. Борисов, П. Дагель, М. Кудрявцев, Н. Кузнецова, Є. Лашук, Ф. Ліст, В. Мінська, Б. Никифоров, М. Панов, А. Піонтковський, М. Сенаторов, В. Сташис, М. Таганцев, В. Тацій, Л. Франк, Є. Фролов,

Г. Чечель, Н. Ярмиш та іншими, однак питання щодо поняття, ознак і ролі потерпілого у складі злочину, передбаченого ст. 182 КК України є предметом дослідження небагатьох наукових праць. Те, що в окремих дослідженнях, які стосуються кримінально-правової характеристики цього складу злочину, не висвітлюються питання щодо потерпілого, не означає, що вони мають залишатися поза увагою [6, 120; 7, 166–202; 8, 290–324].

Метою статті є дослідження поняття, ознак та місця потерпілого в складі злочину, передбаченого ст. 182 КК України “Порушення недоторканності приватного життя” та вирішення двох основних проблемних питань: 1) чи слід вважати потерпілого обов’язковою ознакою у цьому складі злочину; 2) чи є потерпілий особою, яка має особливі ознаки.

Викладення основного матеріалу. У кримінальному праві існують різні точки зору щодо місця потерпілого у складі злочину. Відповідно до першої з них, потерпілий не виділяється в якості самостійної ознаки складу злочину, вказується, що ознаки потерпілого можуть характеризувати різні елементи складу злочину, не має потреби в конструюванні окремих для кожної науки кримінального циклу визначень поняття потерпілого, визнається вірним визначення, що дане в ст. 55 КПК України, яке слід вважати єдиним для кримінального та кримінально-процесуального права (П. С. Дагель, І. А. Ребане, В. Є. Батюкова) [4].

Друга точка зору полягає у розумінні потерпілого як складової частини предмету злочину, а саме – фізичної особи, на яку безпосередньо впливає злочинець, що охоплюється родовим поняттям предмету злочину, і є видовим стосовно нього, поряд з іншими предметами матеріального світу. Такої позиції дотримуються В. М. Кудрявцев, М. І. Коржанський, А. В. Пашковська, Н. І. Загородников і деякі інші автори навчальної літератури, які розглядають питання про потерпілого у параграфі про предмет злочину.

Інша точка зору полягає у визнанні потерпілого самостійною ознакою складу злочину, яка належить до об’єкту злочину і повинна виділятися поряд з предметом злочину [9, 63–88].

Право на недоторканність приватного життя займає важливе місце серед соціальних прав і свобод. До інших проявів права на приватність слід віднести право на недоторканність житла, право

на таємницю листування, телефонних розмов і різних видів кореспонденції. Кримінально-правова охорона цих конституційних прав забезпечується системою норм, які передбачені у ст. 182 (загальна норма) та ст. ст. 162, 163 (спеціальні норми) КК України.

Питання про суб'єкт права на недоторканність приватного життя – це в першу чергу, питання про потерпілого від злочину, передбаченого ст. 182 КК України, розгляд якого дозволить глибше розкрити зміст безпосереднього об'єкта зазначеного діяння. Ми підтримуємо думку Є. В. Лащука щодо подвійної ролі потерпілого, який є і учасником правових відносин як безпосереднього об'єкта у складі злочину, і одним із компонентів у складі злочину, який додатково характеризує його об'єкт [9, 81].

О. П. Горпинюк обстоює позицію щодо факультативного статусу потерпілого у цьому складі злочину [10, 69], з якою ми не можемо погодитися.

По-перше, вказівка на те, що потерпілий є обов'язковим компонентом у цьому складі злочину міститься у диспозиції ст. 182 КК України, в якій вжито слово “особа”, а саме: “незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу”.

По-друге, суб'єктом права на приватне життя є фізична особа (людина). Саме на охорону прав будь-якої людини спрямована норма, що міститься у ст. 182 КК України.

Потерпілий від порушення недоторканності приватного життя, як обов'язкова ознака об'єкту складу розглядуваного злочину, на нашу думку, характеризується такими ознаками.

1. Потерпілим може бути лише фізична особа. Це, в свою чергу, відповідає і позиції законодавця.

Право на недоторканність особистого і сімейного життя закріплено у Конституції як невід'ємне право саме людини і громадянина [11, 174–175]. Відповідно до ст. 270 ЦК України право на особисте життя та його таємницю є різновидом особистих немайнових прав фізичної особи. Ст. 301 ЦК гарантує фізичним особам право на особисте життя та збереження у таємниці його обставин, зазначає, що фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб [12].

Приватне життя – це життя конкретної людини, яке протікає у різних сферах її життєдіяльності. Ми повністю погоджуємось із позицією Г. Б. Романовського, що це право пов'язано з індивідуальними особливостями *Homo sapiens*.

Природа створення і існування юридичних осіб зовсім інша [13, 26]. Як справедливо вказує І. В. Балашкіна: “Визнання юридичної особи суб'єктом досліджуваного права означало б визнання за нею індивідуального розсуду, волі, притаманних лише людині: адже сторони приватного життя, його зміст визначаються самим суб'єктом на свій розсуд” [14, 18].

2. Право на охорону приватного життя належить людині від народження. Тому з моменту народження особа, при наявності інших необхідних обставин, може вважатися потерпілим у цьому складі злочину. Така позиція була висловлена рядом вчених [15, 20–21; 16, 20; 17, 85–97] і ми її поділяємо.

Звичайно, не всі сторони приватного життя проявляються з моменту народження, але поступово дитина набуває ті чи інші соціальні якості, відомості про які не повинні розголошуватися без її згоди або згоди її представників [19, 104]. Справедливо уточнено Г. П. Галигіною, що таємниця особистого життя може бути пов'язана з самим народженням дитини або її усиновленням, розголошення якої може завдати шкоду навіть маленькій людині [20, 54–56].

Характерно, що вказана позиція закріплена як міжнародний стандарт охорони прав людини. Право на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, належить до категорії основних природних прав людини, відповідно, воно належить кожному з моменту народження.

Крім доктринальних положень такий висновок базується на твердженнях ст. 16 Конвенції про права дитини, схваленої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989р. і ратифікованої Верховною Радою УРСР 27 лютого 1991р.: “1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. 2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання” [18].

3. Потерпілим від злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 182 КК України, може бути будь-яка людина (особа) незалежно від громадянства. Право на особисту і сімейну таємницю, яке закріплено ст. 32 Конституції України, не пов'язано і не повинно бути пов'язано з приналежністю особи до якоїсь держави. Поряд з цим, іноземці та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, зокрема, правом на недоторканність приватного життя, що і громадяни України.

4. Потерпілими від порушення недоторканності приватного життя можуть визнаватися і декілька осіб, якщо шкода нанесена спільним інтересам (наприклад, в результаті порушення сімейної таємниці потерпілими можуть бути визнані кілька членів сім'ї, чиїм правам та інтересам у результаті даного діяння було завдано шкоду). Це питання фрагментарно висвітлювалося в юридичній літературі [21, 69; 22, 84].

5. Цивільно-правовий статус потерпілого – потерпілими можуть бути визнані і недієздатні, і обмежено дієздатні особи.

Ціла низка науковців притримується такої думки. І. Л. Петрухін вважає, що суб'єктом права на недоторканність приватного життя може бути будь-яка особа, незалежно від стану психічного здоров'я, усвідомлення і розуміння нею своїх прав, в тому числі повністю або обмежено дієздатна оскільки кримінальний закон охороняє від посягань права та інтереси кожного [23, 20–21].

Так само І. В. Смолькова зазначає, що кожна людина, незважаючи на її вік і стан психіки, має право на особисте життя: дитина стає особистістю, а психічнохворий – особистість, яка більш-менш збереглася [16, 20].

П. М. Макеєв пише, що приватне життя всіх громадян вимагає однакового захисту з боку держави. Якщо людина не може захистити свої інтереси, то про це має дбати держава, хоча у німеччій людини повинні бути опікуни та законні представники [19, 105].

Інші науковці зауважують, що психічно хворі особи, визнані обмежено дієздатними або недієздатними, наділені правом на недоторканність приватного життя, в тій мірі, в якій це дозволяє зробити хвороба [20, 55].

На думку Л. О. Красавчикової, право на недоторканність приватного життя залежить від категорії дієздатності фізичної особи [24, 39].

Ця авторка вважає, що суб'єктами розглядуваного права можуть бути всі фізичні особи (з повною, частковою, неповною, обмеженою цивільною дієздатністю), крім недієздатних.

Ми погоджуємося із авторами, які зауважують, що певна категорія осіб – душевно хворі особи, визнані недієздатними, не можуть повною мірою реалізовувати свої цивільні права.

Так, В. М. Баранов зазначає, що суб'єктом права на недоторканність приватного життя може бути лише “психічно здорова людина, яка нормально мислить і повною мірою усвідомлює наявність і цінність права, що порушується і може встановлювати і контролювати форми і відкритість приватного життя [25, 35].

І. П. Галигіна підкреслює, що це може бути тільки така людина, яка здатна виразити свою згоду на поширення тих або інших відомостей, що стосуються конфіденційної інформації про неї [20, 52–53].

На думку І. О. Каніної, душевнохворі мають право на недоторканність приватного життя, але реалізувати його повною мірою, а у випадку порушення захистити його, вони не можуть тому, що не мають можливості особисто брати участь у певних правовідносинах. Таким чином, суб'єктами правовідносин стають держава, опікуни та піклувальники, які повинні захищати інтереси душевнохворої людини. В цьому зв'язку І. О. Каніна пропонує душевнохворих осіб виключити з категорії суб'єктів-носіїв права на недоторканність приватного життя [26, 50].

Г. Б. Романовський відзначає, що “право на недоторканність приватного життя закріплюється не тільки як право, що дає соціально-активний ефект від свідомих дій громадян, але і як гарантія автономії внутрішнього простору людини від держави і суспільства” [13, 44] та наголошує, що особливість цього права полягає в тому, що “особа “переживає” його, усвідомлюючи, що ті чи інші сторони її світу не повинні піддаватися розголоту... Особа ретельно приховує їх, чекає від інших саме такої поведінки, яка не порушує її власні кордони приватного життя” [13, 43].

На те, що право на недоторканність приватного життя може бути захищене третіми особами – батьками, усиновителями, опікунами, піклувальниками на підставі чинного законодавства, яке і виражає

відношення суспільства до цього правопорушення, вказує І. О. Шевченко, думку якого ми поділяємо. І. О. Шевченко звертає увагу на те, що, при вирішення питання про віднесення тих чи інших сфер життєдіяльності людини до її приватного життя, не можна повністю спиратися на відчуття, відношення до цього потерпілого, так як він може бути занадто чутливою людиною, або нечутливою до такого виду порушень взагалі, тому визначальним для вирішення цього питання має бути визнане ставлення суспільства до того, яка сфера життєдіяльності людини знаходиться в рамках приватного життя, а яка ні [27, 70].

Така позиція визнання можливості реалізації права на недоторканність приватного життя іншими особами, якщо самі особи не можуть в силу своїх психічних можливостей (малолітній вік, психічні захворювання) усвідомлювати характер таких відомостей як особиста або сімейна таємниця і ступінь їх порушення, обґрунтовується і іншими дослідниками [27, 70].

Привертають увагу міркування І. П. Галигіної про те, що при визнанні особи потерпілою від злочину, передбаченого ст. 182 КК України, слід брати до уваги два критерії: об'єктивний критерій (тобто дійсне порушення недоторканності приватного життя) і суб'єктивний – думка самої особи, чиє право було порушено [20, 52–53]. На думку цієї авторки, такий підхід продиктований самим характером права, оскільки недоторканність приватного життя належить до категорії суб'єктивних прав, то особа не можна визнати потерпілим від розглядуваного злочину, якщо вона не вважає себе такою і не звертається до компетентних державних органів за захистом [20, 53].

Треба зазначити, що КПК України також визнає встановлення суб'єктивного критерію обов'язковим і відносить кримінальні справи за злочином, передбаченим ст. 182 КК, до категорії справ приватно-публічного обвинувачення, які можуть бути розпочаті слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого” [31].

Однак, виходячи із суті цього права, яке не потребує процесу реалізації, ми притримуємося думки щодо його абсолютного характеру і належності будь-якій особі. Навіть якщо особа не може усвідомити, що їй завдана шкода в результаті порушення недоторканності її приватного життя, злочин не перестає бути злочином.

Якщо у недієздатної особи викрали майно, то ні у кого не виникає сумніву, що вчинений той чи інший вид майнового злочину. Тому суспільна небезпека і протиправність злочину не залежить від правової оцінки її потерпілим.

Шляхом визнання суб'єктом права на недоторканність приватного життя будь-якої особи йде і європейська судова практика, яка не визнає обов'язковим встановлення суб'єктивного критерію.

Відповідно до п. 1 Декларації про права розумово відсталих осіб від 20 грудня 1971 р., особи, які визнані судом недієздатними внаслідок психічного розладу, мають в максимальному ступені здійсненості ті ж права, що й інші люди [28].

В цьому зв'язку доречно буде згадати і рішення Європейського Суду по справі Х і У проти Нідерландів, коли Суд визнав за розумово-відсталою людиною її право на повагу приватного життя [29].

Така позиція закріплюється в кримінальних кодексах деяких зарубіжних країн. Так, у ч. 1 ст. 201 КК Іспанії зазначено, що для порушення кримінальної справи за злочинами, передбаченими главою "Розкриття і поширення таємних відомостей", необхідна заява потерпілого або його законного представника. Якщо потерпілий є неповнолітнім або недієздатним, в тому ж порядку можуть подати заяву його батьки або законний представник, а також Прокуратура [30].

Таким чином, викладене дозволяє дійти висновку, що потерпілий у складі злочину, передбаченого ст. 182 КК України, є окремою ознакою, що характеризує об'єкт злочину, підкреслює особливе значення людини як об'єкта кримінально-правової охорони. На нашу думку, безпосереднім об'єктом цього злочину є правовідносини, які складаються в процесі реалізації людиною свого права на недоторканність приватного життя і які спрямовані на охорону і забезпечення конституційного права на особисту і сімейну таємницю.

Визначення ознак потерпілого слугує орієнтиром для встановлення безпосереднього об'єкта злочинного посягання.

Різні характеристики, якими наділена людина (фізичні, психічні, соціальні тощо), підкреслюють її індивідуальність, але не впливають на наявність у неї права на недоторканність її приватного життя та можливість визнаватися потерпілим від злочину, передбаченого ст. 182 КК України.

Отже, потерпілим від порушення недоторканності приватного життя слід вважати будь-яку фізичну особу або декілька осіб, якщо шкода завдана спільним інтересам незаконними діями з інформацією, що містить особисту або сімейну таємницю.

Список використаних джерел

1. **Попов К. Л.** Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / К. Л. Попов / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 20 с.
2. **Булгаков Д. Б.** Потерпевший в уголовном праве и его криминологическая характеристика: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Д. Б. Булгаков / Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2000. – 24 с.
3. **Красиков А. Н.** Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве / А. Н. Красиков – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1976. – 120 с.
4. **Батюкова В. Е.** Потерпевший в уголовном праве: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. / В. Е. Батюкова / Юрид. ин-т МВД РФ. – М., 1995. – 212 с.
5. **Ященко А. М.** Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. М. Ященко / Харківський націон. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – К., 2006. – 221 с.
6. **Пинаев А. А.** Уголовное право Украины. Общая часть. / А. А. Пинаев – Харьков: Харьков юридический, 2005. – 664 с.
7. **Лихова С. Я.** Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Лихова С. Я. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 529 с.
8. **Нуркаева Т. Н.** Уголовно-правовая охрана личных (гражданских) прав и свобод человека: вопросы теории и практики: дис... док. юрид. наук: 12.00.08 / Т. Н. Нуркаева / НОУ Ин-т экономики, упр. и права (г. Казань), 2006. – 396 с.
9. **Музика А. А., Лашук Є. В.** Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.
10. **Горпинюк О. П.** Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. П. Горпинюк // Львівський ун-т внутрішніх справ. – Львів, 2011. – 242 с.
11. **Конституція України:** Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. – Харків: Видавництво "Право"; К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 808 с.
12. **Цивільний кодекс України** // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356 – Ст. 30
13. **Романовский Г. Б.** Право на неприкосновенность частной жизни / Г. Б. Романовский. – М.: МЗ-Пресс, 2001. – 312 с.

14. **Балашкина И. В.** Право на неприкосновенность частной жизни в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.02. / И. В. Балашкина. – М., 2007. – 187 с.
15. **Петрухин И. Л.** Частная жизнь (правовые аспекты) / И. Л. Петрухин // Государство и право. – 1999. – № 1. – С. 67.
16. **Смолькова И. В.** Частная жизнь граждан: основания и пределы уголовно-процессуального вмешательства / И. В. Смолькова. – М.: Луч, 1997. – 85 с.
17. **Лопатин В. Н.** Защита права на неприкосновенность частной жизни / В. Н. Лопатин // Журнал Российского права. – 1999 г. – № 1. – С. 85–97.
18. **Конвенція про права дитини**, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989р. і ратифікована Верховною Радою УРСР 27 лютого 1991 р. Постанова про ратифікацію // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 13, ст. 145.
19. **Макеев П. Н.** Уголовная ответственность за нарушение неприкосновенности частной жизни: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / П. Н. Макеев – М.: Московский ун-т, 2006. – 187 с.
20. **Галыгина И. П.** Уголовно-правовая характеристика нарушения неприкосновенности частной жизни: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И. П. Галыгина – Томск: Томский государственный университет, 2006. – 204с.
21. **Калашникова Е. Е.** Уголовно-правовое обеспечение неприкосновенности информации о частной жизни: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е. Е. Калашникова. – М.: Московская гос. юрид. акад., 2001. – 221 с.
22. **Пальчиковская О. А.** Уголовно-правовая охрана личной и семейной тайны: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. А. Пальчиковская – Рос. акад. правосудия, Москва, 2011. – 206 с.
23. **Петрухин И. Л.** Личные тайны (человек и власть) / И. Л. Петрухин – М.: Изд-во РАН, Ин-т гос-ва и права, 1998. – 232 с.
24. **Красавчикова Л. О.** Личная жизнь граждан под охраной закона / Л. О. Красавчикова – М.: “Юридическая литература”, 1983. – 160 с.
25. **Баранов В. М.** О законодательном определении категории “частная жизнь” (логогносеологические и юридико-психологические проблемы) / В. М. Баранов // Право граждан о информацию и защита неприкосновенности частной жизни: Сборник научных трудов. Часть I / Под ред. В. М. Баранова – Н. Новгород: Нижегород. Юрид. ин-т МВД РФ. 1999.
26. **Канина И. А.** Частная жизнь в сфере права: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. / И. А. Канина / Тамбов, Тамбовский гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов, 2006. – 251 с.
27. **Шевченко И. А.** Уголовно-правовая охрана неприкосновенности частной жизни: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И. А. Шевченко – Красноярск: Красноярский гос. ун-т, 2005. – 196 с.
28. **Декларація про права розумово відсталих осіб.** Прийнята 20 грудня 1971 р. Резолюцією 2856 (XXVI) на 207 пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН // Міжнародні акти о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА – ИНФРА, 1998.

29. **Х и У против Нидерландов.** “Европейский Суд по правам человека. Избранные решения”. Т. 1 / М.: Издательство Норма. – 2001. – 856 с.
30. **УК Испании** / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. – М. Зерцало – М, 1998. – 219 с.
31. **Кримінальний процесуальний кодекс України** від 13 квітня 2012р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

Анотація

У статті досліджено дискусійні положення щодо потерпілого від порушення недоторканності приватного життя.

Встановлено, що потерпілий є обов'язковою ознакою безпосереднього об'єкта цього злочину, доведено, що потерпілим може бути будь-яка фізична особа.

Annotation

This article explores the controversial provisions on victim of a violation of privacy.

It was established that the victim is a mandatory feature of the direct object of the crime is proved that the victim can be any individual.